

BİR İSLÂM MERKEZİ OLARAK TİFLİS*

E. JOHN LARSON

Çev.: Yrd. Doç. Dr. Nebi GÜMÜŞ

K.T.Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi

Tiflis As a Moslem Centre

When this article was published in 1912, Tiflis was the capital city of Caucasus, ruled by the Russian viceroy. The city was also the centre of Caucasian Muslims. The published materials, i.e. newspapers, magazines and Arabic-Turkish edition of the Qoran, point out the brightness of Islamic culture in the city. Tiflis at the same time, was the centre of mission works of Christians among Muslims, from Caucasus to Turkestan. The Bible and Christian tracts have been distributed to all Muslims in Russia. Muslims have a tendency to teach modern teaching, but they want to make this keeping their religious beliefs.

Denilebilir ki, İnsanlığın beşiği, yüz kadar ulus ve topluluğa mensup on milyon insanın bir arada yaşadığı Kafkasya'dır. Tiflis, 300 bini aşan nüfusuyla başkenttir ve sokaklarında altmış kadar dil konuşulur.¹ Zira burası Kafkasya'nın

* Yazının orijinali için bk. E. John LARSON, "Tiflis as a Moslem Centre", The Moslem World, c. II (1912), s.405-407. Tiflis'in o günkü durumu hakkında kısa fakat önemli bilgiler sunan yazı, şehirde bir asırdır yaşanan sosyo-kültürel değişimin boyutları hakkında bir değerlendirme imkanı vermektedir. Şehrin adı 1936'ya kadar Tpilisi iken bu tarihte Tbilisi olarak değiştirilmiştir. Bk. Givi Narsia, "Tbilisi", İvane Cavaşişvili Ensiklopediuri Leksikoni, Tbilisi 2002, s.336. Şehir, kaplıcaları ve sıcak su kaynakları ile ünlüdür. Her iki isimlendirme de bu su kaynakları ile ilgili olup farklılık suların sıcaklığını tavsiften kaynaklanmaktadır. Nitekim Tbilisi adı Gürcüce ilk anlamındaki "tbili" ile Tpilisi de sıcak anlamındaki "tpili" ile ilgilidir. Şehrin ilk adı olan Tpilisi, İslam tarihi ve coğrafya eserlerinde, Arapça'da bulunmayan "p" sesi yerine "f"nin kullanılmasıyla Tiflis şeklinde yer almıştır. Kelime Arapça, Farsça ve Türkçe'de bu şekilde yerleştiği gibi Avrupa dillerine de aynı şekilde intikal etmiştir. (Çevirenin notu)

¹ Şehrin nüfusu 1989 sayımına göre 1.260.000'dir. Bk. "Tiflis", Büyük Larousse, XXII, 11530. Fakat daha sonra ortaya çıkan ekonomik problemler ve Abhazyaya sorunu sebebiyle yaşanan göçlerle nüfus bir hayli artmıştır. Bu çerçevede yapılan tahminler çoğunlukla 1,5 milyona yakın bir nüfusu işaret etmektedir. Gürcülerin tarihi payitahtı Tiflis, bugün de Gürcistan'ın başkentidir. Şehir, stratejik önemi sebebiyle Ruslar tarafından Kafkasya idaresinin merkezi yapılmıştır ve yazının yayınlandığı 1905'de de bu özelliğini korumaktadır. Aynı zamanda şehir Kafkasya Müslümanlarının dinî merkezi idi ve bu durum 1917 yılına kadar devam etmiştir. (ç.n.)

bir minyatürüdür ve dünyanın çok önemli ve stratejik bir kavşağında yer alır.² Batılı ve Doğulu milletler görkemli Kafkas sıradağlarının eteğinde Tiflis'te buluşurlar.³

Kafkasya'daki Müslümanların sayısı 3.5 milyondur ve Tiflis'teki genel vali tarafından idare edilirler. Şehir, bir İslam merkezidir. Fakat Bakü'deki Müslüman nüfusun Tiflis'tekinin neredeyse iki katı olduğu söylenebilir. Bakü'deki Müslümanlar genel olarak Tatar ırkına mensupturlar, fakat Tiflis'te, hemen bütün İslâm ülkelerinden gelmiş Müslümanlar bulunmaktadır. Doğulu gelenek ve şartlarıyla Tiflis ve Güney Kafkasya, İran ve Türkiye ile yakın ilişki içindedir. Bir demiryolu hattı, Tiflis'ten İran sınırına uzanırken diğer bir hat ise Tiflis'le Türk sınırı yakınındaki Kars'ı birbirine bağlar.⁴ Bugün her zamankinden daha fazla sayıda yolcu Tiflis'ten geçerek İran, Türkiye ve Orta Asya'ya gidip gelmektedirler. Transkafkasya Demiryolu, Tiflis'ten geçerek Karadeniz'den, vapurla on sekiz saatte katedilebilen Hazar denizi kıyısındaki Bakü'ye işler. Doğudaki Krasnovodsk'tan Çin sınırındaki Andişan'a giden uzun Trans-Hazar Demiryolu, Aşkabat, Merv, Buhara, Semerkant ve Hokant gibi her biri Müslüman nüfusa sahip önemli şehirlere uğrar. Orta Asya'dan her yıl binlerce hacı (aday) bu yolla Tiflis'ten geçerek Mekke'ye gider, ben şehirde Kaşgar ve ötesinden gelmiş hacılarla çok karşılaştım. Bu yolla hacca gidiş her yıl artmaktadır.

Bir süredir Kafkasya ve İran'daki Müslümanlar arasında bir reform hareketi gelişmektedir. Erkeğiyle kadınıyla Müslümanların eski geleneklerinden nasıl kurtulmaya çalıştıklarını ve modern tarz ve öğretilere adapte olmayı arzuladıklarını görmek dikkate değerdir. Bu nedenle çok sayıda Müslüman aile Tiflis'in Asya tarafından göç etmiş ve bugün şehrin Avrupa bölümünde yaşamaktadırlar.⁵ Orada eğitime büyük bir talep vardır. Tiflis Müslümanları tarafından neşredilen Molla Nasreddin adlı haftalık Türkçe bir gazete,⁶ eski önyargıları ortadan

² Tiflis, bugün de Türkiye'nin yanı sıra bölge ve dünya için stratejik önemini korumaktadır. Azeri petrolerini dünyaya pazarlanması için yürütülen Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesi bu çerçevede önemli bir gösterge olarak kabul edilebilir. Proje için bk. www.botas.gov.tr/projeler/etud/btc.html (ç.n.)

³ Şehir, bugün de Gürcülerin yanı sıra Azeri, Ermeni, Rus, Yahudi, Kürt, Rum vb. çok sayıda farklı etnik unsuru bünyesinde barındırmakta ve o günler kadar zengin olmasa da çoğulcu yapısını korumaktadır. (ç.n.)

⁴ Günümüzde de Türkiye ve Gürcistan hükümetleri Kars ve Tiflis arasında bir demiryolu inşa etmeyi kararlaştırmışlardır. Projenin kredili olarak yapımı için çalışmalar devam etmektedir. Bk. www.ubak.gov.tr/tr/dlh/home/dy-turgur.html (ç.n.)

⁵ Bir İslam merkezi olarak tavsif edilen Tiflis'te ve özellikle çok sayıda Müslümanın yaşadığı ifade edilen şehrin Asya yakasında yazının yayımlandığı dönemde cami ve mescitlerin bulunduğu tahmin edilebilir. Fakat bunlardan bugüne kadar kalmayı başarabilmiş olanı yoktur. Bunun en önemli sebebi şüphesiz Sovyet döneminin din karşıtı politikalarıdır. Mesela, yol genişletme ve değişik inşaat gerekçeleriyle ile dini yapılar yıkılmıştır. Sovyet döneminde camilerin yanı sıra kilise ve sinagoglar da hedef alınmıştır, fakat din karşıtlığının en zararlı ve onarılmaz sonuçları şüphesiz camiler üzerinde kendini göstermiştir. Ayakta kalabilen tek cami, şehrin Avrupa yakasındadır. Bugün ibadete açık Müslümanlara ait tek mabed olma özelliğine sahip olan ve minaresi de bulunan bu cami Tiflis Kalesi önünde bulunmaktadır. Cami hem Şii hem de Sünni Müslümanların ibadet etmeleri için iki mihraptır ve perde ile ortadan bölünmüştür. (ç.n.)

⁶ Tiflis'de günümüzde de Türkçe bazı yayınlara rastlamak mümkündür. Örneğin, gelişen Türk-Gürcü ilişkilerine paralel olarak Gürcüce ve Türkçe yazıların yer aldığı yayınlardan Hidi-Köprü gazetesi 1992 yılında yayın hayatına başlamış, daha sonra Ahali Hidi-Yeni Köprü dergisi bunu takip etmiştir. Ayrıca kültürel ilişkiler bağlamında Tiflis'te bir süreden beri faaliyette olan Türk eğitim

kaldırmaya çalışmaktadır. Editör, liberal görüşlere sahip Müslüman bir aydındır ve gazete amacına ulaşmada başarılı olabilir.

Kafkasya'da bir kaç Müslüman zengin vardır ve onlardan birisi, Bakü'de, Müslüman kızların eğitimi için büyük bir kolej açan bir milyonerdir, ki onların çoğu bu okula devam etmektedirler.

Müslümanlar tarafından neşredilen gazeteler arasında aylık dergi mektup; Hatice Hanım Alibekova tarafından özellikle Müslüman kadınlar için yayınlanan haftalık gazete Işık ve günlük iki gazete Hakikat ve Şeriat zikredilebilir. Geçtiğimiz günlerde Tiflis'te Müslümanlar tarafından bir Arapça-Türkçe Kur'an neşri gerçekleştirildi ve çok satacak görünüyor. İngiliz ve Yabancılar Kitab-ı Mukaddes Cemiyeti'nin (The British and Foreign Bible Society) Tiflis'te bir bürosu vardır, ki burası, Karadeniz'den doğuda Buhara, Semerkant ve Taşkent'e kadar dinî kitapların dağıtımını yapan kitapçı ve seyyar satıcıların merkezidir. Bu büro, kırk kadar dilde neşredilmiş Kitab-ı Mukaddes'in dağıtımını yapmaktadır, bu da Rusya'daki Müslümanların neredeyse tamamına Kutsal Kitab'ı kendi dillerinde okuma imkanı sağlamaktadır. Bugün Ahd-i Atik'e büyük bir talep vardır. "Hac Rehberi" ve Hıristiyanlıkla ilgili risaleler, Kafkasya'daki Müslümanların genelinin konuştuğu Azerbaycan Türkçesiyle dağıtılmaktadır.

Rus hakimiyetindeki ülkelerde hala dinî özgürlük alanında kısıtlamalar vardır, fakat devletin kısıtlamalarına rağmen burada Evanjelik çalışmalar için iyi fırsatlar mevcuttur. Faaliyetlerin çoğu şahsi olmak zorundadır ve Müslüman fertlere İncil'i anlatabilmek büyük bir mutluluktur. Tiflis'e geldiğim günden bugüne kadar Hıristiyanlığa dönen yaklaşık otuz Müslüman cemaatımıza katılmıştır.

Tiflis ve diğer şehirlerde Rus hükümetinin, orduda ve sivil hizmetlerde görev yapan az sayıda Müslüman memurları vardır. Genç nesil, kolejler ve üniversitelerde öğrencidir. Uzun zamandır Kafkasya halkı, Tiflis'te bir üniversite istemektedir ve muhtemelen hükümet yakın bir gelecekte onların bu arzusunu gerçekleştirecektir.⁷ Geçtiğimiz günlerde Tiflis ve Bakü arasında bir telefon hattı hizmete girdi. Bir yolcu Tiflis'te birinci veya ikinci sınıf bir tren bileti alabilir ve aktarma yapmaksızın St. Petersburg'a kadar gidebilir. Bütün bu gelişmelerle Müslümanlar arasında misyon çalışmaları için stratejik bir merkez olması bakımından şehrin önemi giderek artmaktadır.

Tiflis'in eski hanedan arması, iki elle tutulan bir değnektir. Yukarı ucunda haç aşağı ucunda ise yarım ay vardır. Bir el haçı yukarıda tutarken diğer el yarım ayı yukarı kaldırmaya çalışmaktadır. Biz Tiflis'te böyle bir mücadeleye şahit olmuyoruz, fakat bu mücadele Kuzey İran'da hala devam etmektedir. 1905'de dinî özgürlük verilince, Grek Kilisesinin baskısıyla dinlerini değiştirmiş olan Müslümanlar yeniden İslâm'a döndüler. Bugün hükümet, bu hareketi ciddiyetle önlemeye çalışmaktadır. İncil'in kurtarıcılığının Rus İmparatorluğu ve bütün Orta Asya'daki milyonlarca Müslümana ulaşmasında Tiflis'in güçlü bir merkez olabilmesi için İslâm dünyasını seven herkesin duasına ihtiyacımız vardır.

→ →

kurumları Süleyman Demirel Koleji ve Uluslararası Karadeniz Üniversitesi zikredilebilir. (ç.n.)

⁷ Tiflis, üniversite için 26 Ocak 1918 tarihini bekleyecektir. İlk millî Gürcü üniversitesi olan Tiflis Devlet Üniversitesi, Gürcistan'ın bağımsızlık ilanından dört ay önce bu tarihte kurulmuştur. Bk. Buba Kudasa, "Tbilis Sahelmtsipo Universiteti", İvane Cavahişvili Ensiklopediuri Leksikoni, s.339-341; www.tsu.edu.ge/eng/About%20TSU.htm (11.11.2003). (ç.n.)